

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«РОЖИЩЕНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛГІЙ
ІМЕНІ С.З.ГЖИЦЬКОГО»**

Громадянська освіта

ПРОГРАМА

**освітнього компонента (навчальної дисципліни)
підготовки фахівців ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальність 211 Ветеринарна медицина**

**Рожисьце
2022 р.**

Укладач:

Шевчук В. К. викладач ВСП «Рожищенський фаховий коледж Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького»

Рецензент:

Федчик С. А. викладач ВСП «Рожищенський фаховий коледж Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького»

Програма обговорена на засіданні циклової комісії
загальноосвітніх дисциплін і дисциплін загальної підготовки
Протокол від 25 липня 2022 року № 8
Голова циклової комісії Федчик С. А.

Рекомендовано Педагогічною радою ВСП «Рожищенський фаховий коледж ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького»

Протокол від 25 серпня 2022 року № 11

При укладанні програми освітнього компонента (навчальної дисципліни) за основу взята орієнтовна програма навчальних дисциплін Основи правознавства, рекомендована Науково-методичною Радою Науково-методичного центру «Агроосвіта» (протокол від 25.04.2018 р. № 4), Основи економічної теорії, схвалена Вченою радою НМЦ вищої освіти Міністерства освіти і науки України (протокол від 23.03.2006 р. № 2), Основи філософських знань, схвалена комісією з філософії Науково-методичної ради МОН України (протокол від 02.02.2005 р. № 2) та Вченою радою НМЦ вищої освіти Міністерства освіти і науки України (протокол від 26.05.2005 р. № 5).

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Громадянська освіта»

Галузь знань 21 Ветеринарна медицина

Спеціальність 211 Ветеринарна медицина

Освітньо-кваліфікаційний рівень фаховий молодший бакалавр

Загальна кількість годин 97

Форма організації освітнього процесу та види навчальних занять обсяг годин:

Навчальні заняття:

Лекції 78

Практичні заняття 19

Самостійна робота -

Форма підсумкового контролю підсумково-залікове заняття

ВСТУП

Курс громадянської освіти спрямований на розвиток цілісного світогляду студентів.

Зміст курсу є інтегрованим – він охоплює основи філософських, політологічних, правових, соціологічних, економічних, культурологічних знань. Його завданнями є як надання студентам певної суми знань, так і сприяння розвитку в них якостей та ціннісних орієнтацій, притаманних громадянам демократичного суспільства – громадянської позиції, громадянської участі та громадянської відповідальності.

Основними принципами конструювання змісту курсу є: забезпечення цілісності світоглядних знань та уявлень студентів, їхніх умінь та способів діяльності; відповідність індивідуальним та віковим особливостям; формування ціннісних орієнтацій та мотивації до активної громадянської діяльності; врахування тенденцій, європейського та міжнародного досвіду навчання громадянства.

Метою викладання навчальної дисципліни Громадянська освіта є навчити студентів основоположних понять дисципліни; формувати громадянську компетентність студентської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем; розвивати політичну, правову, економічну, соціальну, культурну, медійну грамотність студентів, гнучкість й адаптивність, комунікабельність, готовність до співробітництва, здатність розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації; виховувати повагу до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності, толерантність та повагу до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

Основними завданнями вивчення дисципліни є забезпечення цілеспрямованої підготовки студентів до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності.

Курс передбачає набуття громадянської ідентичності особистістю на різних рівнях – особистому, сімейному та родинному, рівні освітнього закладу та місцевої громади, України, Європи та світу. Це забезпечується послідовним, цілісним розкриттям усіх складників громадянознавчого змісту на основі формування громадянської ідентичності, ціннісних орієнтирів та громадянських ставлень студентів до себе, інших людей (рідних, близьких, друзів, товаришів тощо), освітнього закладу, де вони навчаються, місцевої громади, де вони проживають, України, Європи й світу.

Основними (базовими) поняттями курсу є: *людина, особа, громадянин, гідність, права людини, верховенство права, толерантність, інклюзія,*

громадянське суспільство, громада, громадянська позиція, громадянська участь, демократія, держава, відповідальність.

Навчання громадянської освіти спрямоване на розвиток таких *умінь і навичок* студентів як: критично мислити, визначати проблеми, обирати шляхи і способи їх розв'язання; аналізувати різні джерела інформації, висловлювати власну думку та аргументувати її; вести конструктивний діалог, співпрацювати з іншими, знаходити компроміс, поважати думку інших, проявляти толерантність, емпатію; реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим у відстоюванні їхніх прав та законних інтересів.

Структура навчальної дисципліни є орієнтовною. Під час складання навчальних програм викладачі можуть вносити обґрунтовані зміни та доповнення в зміст навчального матеріалу та розподіл навчальних годин за темами в межах бюджету часу, відведеному навчальним планом на вивчення дисципліни. Внесені зміни та доповнення мають бути обговорені на засіданні циклової комісії і затверджені заступником директора з навчальної роботи

1. ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ		Тема		Обсяг годин для окремих видів навчальних занять і самостійної роботи			
№	назва	№	назва	лекції	практичні заняття	самостійна робота	разом
1	2	3	4	5	7		9
1.	Загальні основи конституційного, адміністративного та цивільного права	1.1.	Основи теорії держави і права	4			4
		1.2.	Основи конституційного права	4			4
		1.3.	Основи адміністративного права	2			2
		1.4.	Основи цивільного права	4	2		6
		1.5.	Основи сімейного права		2		2
Всього за розділ				14	4		18
2.	Основи трудового та кримінального права України	2.1.	Основи трудового права та правові основи соціального захисту населення	6	2		8
		2.2.	Основи кримінального права	2	2		4
		2.3.	Основи правоохоронної діяльності		2		2
Всього за розділ				8	6		14
3.	Загальні основи економічної теорії. Товарне виробництво і ринок	3.1.	Предмет і метод економічної теорії	2			2
		3.2.	Економічні потреби та виробничі можливості суспільства	2			2
		3.3.	Економічна система суспільства	2			2
		3.4.	Товарно-грошові відносини	6			6
		3.5.	Ринок як економічна форма організації суспільного виробництва	4	3		7
Всього за розділ				16	3		19
4.	Підприємництво у ринковій економіці. Світове господарство	4.1.	Підприємство і підприємництво	2			2
		4.2.	Капітал. Витрати виробництва і прибуток	4			4
		4.3.	Форми суспільного продукту в процесі відтворення	2			2
		4.4.	Економічне зростання і його чинники	2			2
		4.5.	Державне регулювання ринкової економіки	2			2
		4.6.	Світове господарство. Форми міжнародних економічних відносин	2	2		4
Всього за розділ				14	2		16
5.	Історія виникнення і	5.1.	Філософія як специфічний тип знання	2			2

	розвитку філософії	5.2.	Філософія Стародавнього світу	2			2
		5.3.	Філософія європейського середньовіччя та епохи Відродження	2			2
		5.4.	Філософія Нового часу	2			2
		5.5.	Філософія XIX–XX століть	2			2
		5.6.	Філософська думка в Україні	2	2		4
Всього за розділ				12	2		14
6.	Онтологія і гносеологія. Соціальна філософія	6.1	Проблема буття у філософії	2			2
		6.2.	Духовний вимір людського буття	2			2
		6.3.	Основи філософського вчення про розвиток	4			4
		6.4.	Основний зміст пізнавальної діяльності	2			2
		6.5.	Філософський аналіз суспільства	2			2
		6.6.	Філософська концепція людини	2			2
		6.7.	Цінності в житті людини і суспільства		2		2
Всього за розділ				14	2		16
Разом годин з навчальної дисципліни				78	19		97

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Основи теорії держави і права

Походження, виникнення держави і права. Історичні типи держави. Поняття й ознаки держави. Поняття і класифікація функцій держави: внутрішні та зовнішні функції сучасної правової держави. Поняття і структура форми держави. Поняття права. Функції та ознаки права. Джерела права. Правові відносини, загальна характеристика. Об'єкти та суб'єкти правових відносин. Поняття норм права. Система права та її основні ознаки. Загальна характеристика основних галузей права України. Правомірна поведінка. Законність та правопорядок. Правопорушення: поняття, види склад. Юридична відповідальність: поняття і ознаки. Поняття правової поведінки.

1.2. Основи конституційного права

Поняття конституційного права. Джерела конституційного права. Конституція України – Основний Закон суспільства та держави. Засади конституційного ладу України. Поняття та форми здійснення народного суверенітету. Поняття та види референдумів. Виборче право та виборча система в Україні. Територіальний устрій України. Автономна Республіка Крим. Конституційно-правовий статус людини і громадянина, громадянство в Україні. Підстави набуття, припинення та втрати громадянства України. Права, свободи та обов'язки громадян України. Загальна характеристика систем органів державної влади. Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади. Конституційно-правовий статус Президента України. Кабінет Міністрів України – Уряд України. Інші органи виконавчої влади в Україні. Судова система в Україні. Місцеве самоврядування в Україні.

1.3. Основи адміністративного права

Поняття та принципи адміністративного права України. Джерела адміністративного права. Адміністративні правовідносини. Суб'єкти адміністративного права. Поняття та ознаки адміністративних правопорушень. Адміністративна відповідальність, види адміністративних стягнень та порядок їх застосування.

1.4. Основи цивільного права

Поняття цивільного права і цивільних правовідносин. Цивільне законодавство України. Учасники цивільних відносин. Поняття і загальна характеристика цивільної правоздатності та цивільної дієздатності. Правочини, їх види і форми. Умови дійсності правочину. Зобов'язальне право. Захист цивільних прав. Позовна давність, її поняття. Загальна та спеціальна позовна давність. Цивільно-правова відповідальність. Поняття

спадкового права. Склад спадщини. Спадкування по закону. Спадкування по заповіту. Прийняття спадщини, строки прийняття.

1.5. Основи сімейного права

Поняття та предмет сімейного права України. Поняття сім'ї та шлюбу. Підстави, умови та порядок укладення шлюбу. Шлюбний договір. Права та обов'язки подружжя. Порядок припинення шлюбу. Права та обов'язки батьків і дітей. Опіка і піклування, усиновлення, патронат. Акти цивільного стану.

2. ОСНОВИ ТРУДОВОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

2.1. Основи трудового права та правові основи соціального захисту населення

Поняття та принципи трудового права України. Джерела трудового права. Трудові правовідносини. Суб'єкти трудового права. Трудовий договір: поняття, сторони, умови укладення, зміст, види трудового договору. Контракт – особлива форма трудового договору. Порядок прийняття на роботу. Випробування при прийнятті на роботу. Підстави припинення трудового договору. Порядок припинення трудового договору: з ініціативи працівника, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу. Робочий час: поняття, тривалість, види. Час відпочинку, види відпусток, порядок надання відпусток. Трудова дисципліна: методи забезпечення, види дисциплінарних стягнень. Матеріальна відповідальність сторін трудового договору. Трудові спори, порядок розгляду.

Поняття права соціального захисту та соціального забезпечення. Джерела права соціального забезпечення. Соціальні гарантії. Державна соціальна підтримка сім'ї, материнства, дитинства, інших категорій громадян. Соціальне страхування. Види пенсій за законодавством України.

2.2. Основи кримінального права

Поняття кримінального права. Загальна характеристика Кримінального кодексу України. Поняття злочину та його ознаки. Склад злочину. Поняття і види обставин, що виключають злочинність діяння: необхідна оборона, крайня необхідність. Поняття кримінальної відповідальності. Поняття кримінального покарання. Система і види покарань та підстави їх застосування.

2.3. Основи правоохоронної діяльності

Поняття і система правоохоронних органів. Органи прокуратури в Україні. Завдання і функції поліції. Служба безпеки України, нотаріат, адвокатура, судова система та органи юстиції.

3. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ. ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО І РИНОК

3.1. Предмет і метод економічної теорії

Багатозначність поняття «економіка». Система економічних знань. Предмет, основні функції економічної теорії. Економічні категорії і закони. Систематизація економічних законів. Методи дослідження економічних явищ. Основні напрями і школи світової економічної думки.

3.2. Економічні потреби і виробничі можливості суспільства

Економічні потреби суспільства, їх сутність і класифікація. Безмежність потреби. Потреби і виробництво. Закон зростання потреб та механізм його дії. Вирішення проблеми безмежних потреб та обмежених економічних ресурсів. Основні фактори суспільного виробництва, їх взаємодія. Обмеженість ресурсів. Крива виробничих можливостей.

3.3. Економічна система суспільства

Економічна система: її сутність та структурні елементи. Типи і еволюція економічних систем. Формаційний і загально цивілізаційний підходи до типізації суспільства. Класифікація економічних систем за формами власності на засоби виробництва і за способом управління господарською діяльністю: традиційна, ринкова, командна і змішана економічна системи. Закономірності та особливості розвитку перехідних економік.

3.4. Товарно-грошові відносини

Товарне виробництво: причини виникнення, сутність, ознаки і роль в розвитку суспільства. Проста і розвинена форми товарного виробництва. Товар і його властивості. Альтернативні теорії вартості і ціни. Закон вартості, його сутність і функції.

Виникнення і розвиток грошових відносин. Сутність грошей. Еволюція і типи грошей. Функції грошей. Грошовий обіг і його закони. Суть, причини, види і соціально-економічні наслідки інфляції.

3.5. Ринок як економічна форма організації суспільного виробництва

Суть, функції і умови формування ринку. Попит і пропозиція. Ринкова рівновага. Ринкова ціна. Структура ринку. Принципи класифікації ринків. Ринок предметів споживання. Ринок виробничих ресурсів: землі, робочої сили і засобів виробництва (попит, пропозиція, ціна). Фінансовий ринок, його складові елементи. Інфраструктура ринку і її роль в регулюванні економічних процесів.

4. ПІДПРИЄМНИЦТВО В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

4.1. Підприємство і підприємництво

Зміст, основні принципи та умови підприємницької діяльності. Підприємство – первинна ланка ринкової економіки. Основні функції та види підприємств. Загальні економіко-правові основи розвитку підприємництва в Україні.

4.2. Капітал. Витрати виробництва і прибуток

Капітал як економічна категорія товарного виробництва. Витрати виробництва: їх суть та класифікація. Валовий дохід і прибуток підприємства. Норма прибутку. Кругообіг і оборот промислового капіталу. Амортизація.

4.3. Форми суспільного продукту в процесі відтворення

Сутність та види суспільного відтворення. Суспільний продукт і його форми. Методи обчислення і показники національного продукту. Кругообіг доходів і витрат в національному господарстві. Національне багатство, його зміст і структура.

4.4. Економічне зростання і його чинники.

Економічне зростання і економічний розвиток. Типи економічного зростання. Фактори економічного зростання. Циклічність економічного розвитку. Причини і основні характеристики циклічних коливань.

4.5. Державне регулювання національної економіки

Еволюція поглядів на роль держави в економічному житті. Діяльність держави щодо забезпечення економічної рівноваги. Регулююча діяльність держави в соціальній сфері. Межі і перспективи регулюючої діяльності держави.

4.6. Світове господарство. Форми міжнародних економічних відносин

Світове господарство: поняття, основні етапи розвитку. Міжнародна економічна інтеграція. Основні форми міжнародних економічних відносин. Міжнародна торгівля та її економічні основи. Сутність і форми міжнародного руху капіталів. Міжнародні валютно-фінансові відносини. Проблеми інтеграції економіки України у світове господарство.

5. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ

5.1. Філософія як специфічний тип знання.

Поняття «філософія». Місце філософії в самопізнанні людини. Основні джерела філософії: міфологія, релігія. Світогляд як духовно практичне засвоєння світу. Структура світогляду. Типи світогляду. Предмет і функції філософії. Філософія в системі культури.

5.2. Філософія Стародавнього світу.

Історія філософії як сходження до вершин людського самопізнання. Стародавня філософія як зародок і колиска всіх наступних типів філософії. Людина – змістовне ядро всіх проблем стародавньої філософії. Проблема позбавлення людини від страждань у філософії Стародавньої Індії. Проблеми філософії Стародавнього Китаю. Антична філософія: особливості розвитку, морально-етична спрямованість.

5.3. Філософія європейського середньовіччя та епохи Відродження.

Загальна характеристика доби середньовіччя. Зміни у світогляді під час переходу від античності до середньовіччя. Роль християнства у формуванні середньовічної філософії. Основні проблеми та досягнення філософії доби середньовіччя в Європі. Філософія Відродження: гуманістичний характер; науково-природничі погляди; соціально-політичні ідеї; етика Ренесансу. Проблема людської особистості.

5.4. Філософія Нового часу.

Якісно нова спрямованість філософії в епоху ранніх буржуазних революцій в Європі. Пошуки продуктивного методу пізнання: сенсуалізм, раціоналізм. Новий філософський ідеал у філософії просвітництва. Проблема свободи людини та шляхи її соціального визволення. Класична німецька філософія. Моральний смисл обмеження людського розуму і розширення меж віри. Особливості та досягнення класичної німецької філософії.

5.5. Філософія XIX–XX століть.

Перегляд класичної моделі світорозуміння у філософії XIX–XX століть. Програми радикального оновлення філософії – філософія Маркса й Енгельса, позитивізм, філософія життя. Некласична філософія XX століття: основні напрямки та їх особливості. Критика цінностей західних техногенних цивілізацій, відмова від проектів тотального перевлаштування світу, сцієнтизм та антисцієнтизм, проблеми ірраціонального та несвідомого, екзистенціальна філософія. Проблема знання та мови у філософії.

5.6. Філософська думка в Україні.

Джерела української філософської культури. Становлення українського неоплатонізму XIV–XVI століть. Філософська думка українського ренесансу. Специфіка реформації в Україні. Зародження професійної філософії в культурно-освітніх центрах України: Острозькій та Києво-Могилянській академіях. Г.Сковорода – родоначальник української класичної філософії. Філософія Т.Г.Шевченка. Академічна філософія XIX століття: особливості, напрямки і основні філософські ідеї. «Культурне відродження» 20-х та філософське відродження 60-х років XX століття. Сучасна філософська думка в Україні.

6. ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

6.1. Проблема буття у філософії.

Поняття «онтологія», «буття». Фундаментальне значення проблеми буття в філософії. Основні виміри буття (буття речей, природи, людини, духовного і соціального). Єдність природи, суспільства і людини, матеріального буття і людського духу. Практичні витоки людського поділу реальності на об'єктивну та суб'єктивну. Реальність буття та небуття. Єдність матерії, руху, простору, часу. Людська діяльність як особливий спосіб саморуху об'єктивної і суб'єктивної реальності.

6.2. Духовний вимір людського буття.

Свідомість людини як діалектичне співвідношення об'єктивної та суб'єктивної реальності, як духовний спосіб орієнтації людини в реальності буття, що розвивається. Проблематика походження, розвитку і сутності свідомості. Свідомість і мова. Структура та функції свідомості. Свідомість та самосвідомість, свідоме, підсвідоме, несвідоме. Загадкові явища людської свідомості та психіки. Суспільна свідомість. Форми суспільної свідомості: політична, правова, моральна, естетична, релігійна, філософська та ін.

6.3. Основи філософського вчення про розвиток.

Діалектика як вчення про розвиток і універсальні зв'язки. Загальні ознаки і людський критерій розвитку. Принципи діалектики. Категорії діалектики. Закони діалектики, їх методологічне та світоглядне значення. Антиподи діалектики: софістика, метафізика.

6.4. Основний зміст пізнавальної діяльності.

Проблема пізнання у філософії. Поняття пізнання та його рівні. Об'єкт і суб'єкт пізнання. Чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне пізнання. Опосередковане та безпосереднє пізнання. Пізнання і знання. Проблема істини. Практика як критерій істини. Практика як спосіб ставлення і відношення людини до світу і до самої себе.

6.5. Філософський аналіз суспільства.

Поняття суспільства у філософії. Основні підходи до розуміння суспільства. Суспільство як самоорганізуюча і саморозвиваюча система. Роль географічного природного середовища у житті суспільства. Демографічні чинники суспільного розвитку. Матеріальні основи розвитку суспільства. Політична система суспільства. Сутність та структура духовного життя суспільства, поняття «культура» як єдність матеріальних і духовних

цінностей, вироблених людством. Формація і цивілізація. Рушійні сили історичного розвитку.

6.6. Філософська концепція людини.

Філософська концепція людини – основа наук про людину. Сутність людини. Праця і мова – фактори становлення й розвитку людини. Проблема людини в історії філософії. Філософський зміст понять «індивід», «індивідуальність», «особистість». Типологія особи. Проблема відчуження людини та шляхи її подолання. Діалектика взаємодії людини і суспільства. Роль особистості в історії. Самоцінність людського життя. Сенс життя людини. Проблема людського щастя.

6.7. Цінності в житті людини і суспільства.

Поняття «аксіологія». Цінності як визначальні характеристики людського буття. Людина в системі цінностей. Структура цінностей. Цінність як ядро духовного світу людини. Проблема суб'єктивного вибору. Цінність і ціль. Цінність і життєвий смисл. Цінність як регулятор поведінки людини. Базові цінності людського буття. Цінність орієнтації. Вищі духовні цінності. Поняття про духовну досконалість.

3. САМОСТІЙНА РОБОТА

Підготовка кваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, здатних до компетентної і ефективної діяльності за своєю спеціальністю на рівні європейських і світових стандартів, можлива за умови підвищення ролі самостійної роботи студентів. Тому самостійна робота студента, є не тільки важливою формою навчального процесу, а й має стати його основою.

В орієнтовній структурі навчальної дисципліни до кожного розділу вказано кількість годин, відведених на самостійне вивчення. Теми самостійного вивчення викладач визначає сам.

Теми, запропоновані на самостійне вивчення, мають бути відображені в навчальній програмі, розглянуті на засіданні циклової комісії та затверджені заступником директора з навчальної роботи.

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Баранник М. В. Лекції з філософії : Навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 166 с.
2. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія. Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 688 с.
3. Васильків І.Д. Правознавство : підручник для 11 класу. – Тернопіль : Астон, 2019. 312 с.
4. Воробйов М. Економіка. Харків : Торсінг, 2005. 400 с.
5. Воронянський О.В., Борисов Г.В. Основи правознавства. – Харків : Парус, 2005. 368 с.
6. Громчевська Н.В. Основи правознавства. – Немішаєво : НМЦ, 2005. 292 с.
7. Гук Л. П. Економічна теорія: навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2007. 118 с.
8. Коваль В. О. Основи філософії. 10 клас. Розробки уроків. Харків : Вид. група Основа, 2008. 158 с.
9. Ковальчук Г.О., Мельничук В.Г., Огнев'юк В.О. Економіка, 10 кл. – Київ : Навч. книга, 2003. 384 с.
10. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971. № 322- VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
14. Наровлянський О.Д. Правознавство : Підручн. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень). – Київ : Грамота, 2010. 232 с.
15. Петрушенко В. Л. Основи філософських знань : Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти I-II рівнів акредитації. Львів : Магнолія плюс, 2004. 312 с.
16. Петрушенко В. Л. Філософія : Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти I-IV рівнів акредитації. Київ : Каравела, 2001. 448 с.
17. Ратушняк С.П. Правознавство : навчальний посібник для 10-11 кл. : У 2 ч. – Ч.1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 432 с.
18. Ратушняк С.П. Правознавство : навчальний посібник для 10-11 кл. : У 2 ч. – Ч.2. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 400 с.
19. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. Офіційний текст. – (станом на 1 січня 2022). – К., 2013.

20. Філософія : Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін. Київ: Вікар, 1997. 584 с.
21. Цивільний кодекс України:Закон України від 16.01.2003. № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3927>
22. Чепінога В. Г. Основи економічної теорії. Навч. посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. 240 с.
23. Шпиталенко Г.А., Шпиталенко Р.Б. Основи правознавства : Навч. посібник / За заг. ред. І.П. Лаврінчук. – Київ : Каравела, 2004. 376 с.